

21. Народы зарубежной Европы / под ред. С.А. Токарева. – М., 1964. – 999 с.;
22. Наумов Е.П. Этнические процессы в Центральной и Юго-Восточной Европе. – М., 1988;
23. Николова В. Золотое в болгарской свадьбе // Символика целого в болгарском свадебном обряде // Признаковое пространство культуры / Отв. Ред. С.М. Толста. – М.: Индрик, 2002. – С. 239-253;
24. Узнева Е.С. Символика целого в болгарском свадебном обряде // Признаковое пространство культуры / Отв. Ред. С.М. Толста. – М.: Индрик, 2002. – С. 225-237;
25. Очерки общей этнографии. Зарубежная Европа. Под ред. / С.П. Толстовка, М.Г. Левина, С.А. Токарева, Н.Н. Чебоксарова. Наука, М., 1966. – 475 с.;
26. Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. – София, 1980;
27. Ракшиева С. Традиционни сватбени обичаи в Годечко // Народна култура в София и Софийско. – София, 1984. – С. 217-227;
28. Семенов Ю.И. Происхождение брака и семьи. – М., 1974;
29. Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 270-292;
30. Традиционная обрядность югославских народов. – Новосибирск, 1992;
31. Чичеров В.И. Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI -XIX вв. – М., 1957;
32. Шишков Ст. Сватбени обичаи в Оряхово, Рупчоско // Славиеви гори. Пловдив, 1994. – Кн. 2.;
33. Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры. – М., 1987;
34. Янева Ст. Български обридни хлябове. – София, 1989;
35. Янева Ст. Хлябове за погребение и помени в Михайловградско // От Тимок до Искър. Регионални проучвания на българския фолклор. – София, 1989. – Т. 1. – С. 176-184;
36. Bulgaria / CIA – The World's Factbook – Ружим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>.

УДК 398.332.416(=13:477.85)

Антоній МОЙСЕЙ

РІЗДВЯНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ СХІДНОРОМАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ

У даній статті на основі проведених польових досліджень та друкованих джерел II половини XIX – початку XXI ст. робиться спроба дослідити комплекс та еволюцію різдвяних звичаїв та обрядів східнороманського населення Буковини; провести порівняльну характеристику з різдвяною обрядовою практикою українців регіону.

Ключові слова: Різдво, різдвяні обряди, румуни Буковини, молдавани Буковини, обрядові страви, колядування.

Антоний МОЙСЕЙ

РОЖДЕСТВЕНСКИЕ ОБЫЧАИ И ОБРЯДЫ ВОСТОЧНОРОМАНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БУКОВИНЫ

В данной статье на основе проведенных полевых исследований и источников второй половины XIX – начала XXI вв. сделана попытка исследовать комплекс и эволюцию рождественских обычаев и обрядов восточнороманского населения Буковины; провести сравнительную характеристику с рождественской обрядовой практикой украинцев региона.

Ключевые слова: Рождество, рождественские обряды, румыны Буковины, молдаваны Буковины, обрядовые блюда, коляда.

Antoniuy MOYSEY

CHRISTMAS CUSTOMS AND TRADITIONS OF THE EASTERN ROMAN POPULATION OF BUKOVINA

This article, based on field studies and sources of the second half of XIX - beginning of the XXI century, attempts to explore the complex and the evolution of Christmas customs and rituals of Eastern Roman population of Bukovina; conduct a comparative description of the Christmas ritual practice of Ukrainians in the region.

Keywords: Christmas, Christmas rituals, Romanians of Bukovina, Moldovans of Bukovina, ritual meals, carol.

Різдво як одне з визначних подій в річному циклі календарних свят відіграло і відіграє суттєву роль у формуванні світоглядних уявлень населення Буковини. Навколо неї сконцентрувався цілий комплекс звичаїв та обрядів, які зберегли відбиток тривалого шляху розвитку. На еволюцію цієї обрядовості здійснили свій вплив етногенез і етнічна історія народів, які проживали на цій території, етнокультурні контакти, міжетнічна інтеграція, трансформація явищ духовної культури залежно від економічних, соціально-політичних, релігійних та інших чинників. У кожен епоху вони наповнювались новим змістом, що пояснює почасти їх різноманітність та поліфункціональність. Відмічаємо на сьогоднішній день підвищений суспільний інтерес до різдвяних звичаїв і обрядів, тому вважаємо необхідним науковий підхід до висвітлення теми. Подібний аналіз міг би бути корисним державним та приватним туристичним структурам в організації зимових свят і зацікавленні вітчизняних та закордонних гостей.

У цьому контексті слід зазначити, що тематика календарної обрядовості східнороманського населення Буковини, взаємозв'язок у цій культурній сфері з українцями регіону досі не знайшла належного висвітлення в українській та румунській історіографії.

Висвітлюючи різдвяну обрядовість в територіальних межах Буковини, маємо на увазі етнографічну зону, до якої належать території сучасної Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії. Її поліетнічне населення (переважно українці, румуни і молдавани) протягом тривалого історичного періоду перебуваючи у складі одних і тих самих держав, має спільне історичне минуле, специфічні ознаки традиційно-побутової культури і господарства, стереотипи мислення, морально-етичні норми поведінки, що не могло не відбитися на календарній обрядовості, в т.ч. на тій, що характерна для різдвяних свят.

Метою статті є дослідження комплексу та еволюції різдвяних (рум. «Кречун» - «Сгăсіун»)¹ звичаїв та обрядів східнороманського населення Буковини: обрядові страви; ритуальні страви для душ померлих родичів; звичай святкового годування худоби; звичаї, що символізують врожайність сільськогосподарських культур у наступному році; обряди, спрямовані на відновлення родючості безплідних дерев та захист посівів від птахів;

ритуальні заборони напередодні та у день свята; звичай колядування; *ходіння з зіркою*; *з Іродом*; *гайдуцькі народні вистави*; матримоніальні ворожіння та ін.; в контексті сказаного вище вважаємо за потрібне надати їх порівняльну характеристику з різдвяною обрядовою практикою українців регіону.

Для дослідження різдвяної обрядовості румунів і молдаван Буковини подається синхронний зріз найбільш значущих ритуалів, вірувань станом на другу половину XIX – першу половину XX ст. (на основі праць таких румунських дослідників, як І.Сбієра [32], С.Маріан [22; 23], Є.Нікуліце-Воронка [25; 35], Д.Дан [15], Л.Боднереску [13], А.Горовей [21], Т. Памфіле [26-28]; відповідей на анкети Б.Хаждеу [24], Н.Денсушану [17] та ін.). Тобто, зроблена спроба вивчити основний фонд різдвяних звичаїв та обрядів, який існував в умовах індивідуального традиційного господарства. У ретроспективному аспекті розглядаються трансформаційні процеси, які мали місце у наступні історичні періоди: радянська доба (на основі відповідей на анкети «Румунського етнографічного атласу» [31]; польові матеріали, зібрані на території регіону кишинівськими та чернівецькими дослідниками Н. Беєшу, Г. Ботезату, І. Буруяне, В. Кіселіце, В. Чірімпей, Ю. Філіп, А. Хинку, Е. Жунгієту, С. Морару, Г. Бостаном [8; 18]); часи незалежності [14; 16; 19-20; 29-30; 34]. Використані також відомості про різдвяну обрядовість, які містяться у матеріалах фондів різноманітних наукових архівів та музеїв України, Румунії та Республіки Молдова: Державного архіву Чернівецької області [1], фольклорного архіву Національної бібліотеки Румунської академії наук у м. Бухарест (рукописний фонд С.Ф.Маріана) [10], Центральному науковому архіві Академії наук Республіки Молдова [11]. Самостійну наукову вартість мають польові етнографічні матеріали з означеної тематики, зібрані під керівництвом автора на території Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії протягом 1997-2013 рр. [5].²

Як у східнороманського, так і в українського населення Буковини Різдво – одне з найголовніших календарних свят. Напередодні свята господині готували обрядові пісні страви. Як засвідчують джерельні матеріали, їх кількість була необмеженою, хоча у деяких місцевостях варили по 12. Найпоширеніші: заправлена олією квасоля, боби, варені сливи, пшениця з горіхами та медом («коливо»–«colivă»), картопля на олії, тушена капуста, смажена риба, голубці (місцева назва – «галушки»), суп із горохом і локшиною або рибний, рис, плачінта з вермішеллю або маком чи повидлом, салат з капусти на олії, гриби в олії, сушені яблука та груші, компот із сушених слив, заливне (студенець) з риби («піфіє» - «riftie»). Пекли також калачі [5; 13, с. 12; 14, с. 306-307; 16, с. 144; 18, с. 54; 30, с. 12]. У наш час, хоча дана традиція зберігається в більшості румуномовних сіл Буковини, спостерігається тенденція використання куплених страв та ласощів.

У деяких місцевостях Буковини випікали калач-кречун у формі вісімки, який зберігали до дня 40 мучеників. Шматок цього калача з'їдав господар перед першим виходом з плугом у поле [28, с. 270].

Багато тотожних рис виявляється у ритуальних різдвяних стравах. В українців Буковини, зазвичай, їх готували 12 або 7 видів. Найпопулярнішими були кутя з медом, маком і горіхами, книші з маком та капустою, суп із кльоцками (подекуди грибна юшка або борщ), галушки (голубці), вареники, колоचना квасоля, боби, риба тушкована, пироги, картопля з товченим часником, ячмінна каша, капуста, варена кукурудза, печериці, вар із сушениць тощо [3, с. 100; 4, с. 348-349; 5; 6, с. 57-58, 65-67].

Існував також звичай класти під скатертину сіно або солому. Тобто ритуальні страви символізують достаток, а солома – врожайність зернових культур у наступному році. Отава у християнській символіці означала ясла, в яких народився Христос. Перш ніж сісти за стіл, брали потрохи з кожної страви і клали на сіно. Сіно разом із рештками ритуальних страв додавали в корм коровам, вірячи, що в такий спосіб у них ніхто не зможе відібрати молоко [21, с. 252-253]. Вранці на Різдво господар або священик, який обходив хати з іконою, підкидав ложкою коливо до стелі. Вірили, що приліплена до стелі пшениця прогнозує врожайність наступного року [13, с. 13; 14, с. 306-307; 18, с. 54].

Під час стійлового утримання худоби, тобто у період від св. Дмитра до св. Георгія, у східнороманського населення Буковини побутував звичай святкового годування худоби. Ще на рубежі XIX–XX ст. А.Горовеєм зафіксовано звичай, згідно з яким господарі на Святий вечір, перш ніж сідати за стіл, брали потрохи кожної страви і клали під скатертину разом із сіном. Потім сіно і рештки їжі давали коровам. Вірили, що це сприяє захисту від викрадання молока [21, с. 252-253]. Це робили також для збільшення надоїв молока у свійських тварин.

У різдвяних ритуалах виразно простежується культ померлих. Після вечері господиня залишала їжу на столі для душ покійних. Залишки їжі наступного дня розкидали птахам [5; 25. – Т. 1, с. 61]. На Різдво («Різдвяні моші»-«Moșii de Crăciun») відвідували цвинтар, запалювали на могилах свічки, роздавали помани [5; 25. – Т. 1, с. 61; 28, с. 394; 30, с. 11]. Язичницький культ померлих пояснювався вірою в потойбічне життя. Для померлих влаштовувались пишні святкування: живі боялися гніву предків, вони хотіли у них знайти захист від нещастя, тому що померлі родичі вважались покровителями господарства, сім'ї.

Напередодні Різдва проводили обряди, спрямовані на відновлення родючості безплідних дерев. Найпоширенішим на Буковині був ритуал символічної погрози дереву зрубати його. Один із детальних описів обряду на початку XX ст. подав у своїй книзі Т.Памфіле. Згідно з ним, напередодні Різдва господиня, в якої руки були вимашчені тістом, та чоловік із сокирою в руці підходили до кожного дерева. Біля першого чоловік, відповідно до ритуалу, звертався до жінки: «Bre, femeie, eu am să tai mărul acesta, să nu rodește deloc!» / «Бре, жінко, я зрубую цю яблуню, бо вона не родить!». Жінка йому відповідала: «Nu-l tăia, mă rog dumitale, căci cum îs mâinile mele încercate ciucură de aluat, așa și el – mărul-la anul o să rodească!» / «Не рубайте

її, прошу вас, бо так як мої руки повні тіста, так і вона – яблуна – наступного року вродить» [26, с. 30]. Ритуал проводився ідентично у досліджених нами румуномовних селах регіону, хоча існували незначні відмінності. Так, у Турятці Герцаївського району різнився дещо текст звернення жінки до чоловіка. Вона просила: «Дерево просить тебе не рубати його, бо вродить наступного року. Вродить багато плодів, як і в мене руки повні тіста». У Тарнавці Герцаївського району дереву не погрожували сокирою, а лише трусили його руками, вимащеними тістом [17, с. 238-240]. У Пожориті сучасного Сучавського повіту господар погрожував дереву словами: «Dacă nu rodești – te tai» / «Якщо не вродиш – зрубаю». У с. Валя Кузьміна в корі дерева робили дірку, замащували її глиною та перев'язували червоною стрічкою [5].

У деяких місцевостях Буковини, крім символічної погрози, дерева перев'язували соломою. Це трактували символічно – щоб дерева плодоносили так, як зернові культури, часом селяни вважали це способом захистити дерева від морозів або гусениць. У Купці Глибоцького району, наприклад, у переддень Різдва жінки, вимащивши руки тістом, брали жмут соломи і, підійшовши до неплодого дерева, запитували: «Ai să rodești? Ca să rodești, am să te leg, să ai rod în tine». / «Вродиш? Щоб уродило, я тебе перев'яжу, щоб завівся плід» [11, арк. 181].

Крім символічних погроз, перев'язування неродючих дерев, селяни вдавалися також до їх обкурення, вірячи, що це захистить від морозів (Йорданешти Глибоцького району) [5].

У східнороманського населення Буковини існували спеціальні магічні ритуали, які виконували з метою захисту посівів від гусениць, жуків, комах та птахів. Певна частина з них мала профілактичний характер і проводилась на різдвяно-новорічні або інші свята зимово-весняного циклу. Так, у Геїнештах сучасного Сучавського повіту напередодні Різдва та Водохреща рано-вранці жінки збирали попіл з ватри і хатне сміття, а навесні все це викидали на грядки, примовляючи: «Cum n-am mâncat eu nimica diminețile ajunurilor, așa să nu mănânce nici o lighioaie roadele» / «Як я нічого не їла передодні свят, так жодна нечистота щоб не з'їла врожай» [21, с. 48]. У Ватра Дорней Сучавського повіту селяни були впевнені в тому, що хто буде дотримувати чорний піст до Водохреща, його посіви не знищать шкідники [28, с. 281].

Існували також спеціальні обряди, які проводили з метою захисту посівів від птахів. Наприклад, в Йорданештах Глибоцького району на Різдво або Водохреще до сходу сонця, розкидаючи зерна злакових культур, виголошували заклинання: «Veniți păsări și mâncați și mie să nu-mi stricați» / «Прийдіть, птахи, і їжте, та мені не шкодьте» [5].

Для цього свята характерні такі заборони: на вживання м'яса (для захисту домашньої худоби від хижаків) [5; 20, с. 389; 21, с. 63]; позичання будь-яких предметів із господарства [19, с. 54-56; 21, с. 6]; просіювання борошна (щоб у хаті не завелися воші) [21, с. 63]; ткання [34, с. 79] та ін. Часом заборони на виконання виробничих операцій у східнороманського населення Буковини

пояснювалися небезпекою з боку зміїв та нечистої сили. Так, у с. Валя Кузьміна Глибоцького району від Ігната до Водохреща жінкам не можна було шити, кроїти, прости, ткати, бо вірили, що навесні у день св. Георгія можна привернути увагу *стригоїв*, а влітку вийдуть на дорогу отруйні змії [5]. Крім виробничих операцій, заборони могли стосуватися й інших видів робіт або споживання різних продуктів харчування, насамперед м'яса. Так, у с. Стража Сучавського повіту на Різдво заборонялося вживати м'ясо, щоб хижаки не з'їли худобу, просівати муку – щоб у хаті не завелися блохи [21, с. 63]. У с. Фунду-Молдовой м'ясо не вживали на Різдво, щоб вовки не нападали на овець [20, с. 387; 21, с. 44].

Для передодня Різдва характерні також магічні дієства у виконанні *гріндінарів* (*grindinari*) або *каменярів* (*pietrari*), носіїв езотеричних знань, які за своїми характеристиками відповідають українським градівникам. Термін *каменяр* на Буковині вперше атестований у роботі Є. Нікулице-Воронки: «Piatra o leagă pietrării în ajunul Crăciunului» / «Камінь зв'язують каменярі напередодні Різдва» [35, с. 800]. Часто перед проведенням ритуалу відвернення градових хмар, *гріндінар* проходив певну підготовку – постився напередодні Різдва, св. Василя і Водохреща. Відтак, сидячи за обрядовим столом на місці, де до нього сидів священник, який ходив з іконами по селу, він виголошував спеціальні заклинання проти міфічної істоти, що керувала градовими хмарами: «Voi solomonarilor, / Dușmanii creștinilor! / Poftim azi la mine-n casă / Și veți sta l-această masă / Și cu mine veți mânca, / Din bucate veți gusta, / Câte sunt pe masa mea. / Poftim azi de ospătați / Ca nimic să nu-mi stricați ...» / «Ви, солломонарі, / Вороги християн! / Запрошую сьогодні до себе в дім, / І будете сидіти за цим столом / І зі мною пригощатися, / Страви спробуйте, / Скільки є на моєму столі. / Запрошую сьогодні пригощатися, / Щоб нічого не знищили ...» [22, с. 32-33]. Під час виголошення заклинання вони тримали у руці гілку ліщини, якою потім відвертали дощові хмари від села (Стража Сучавського повіту) [21, с. 199].

Значний науковий інтерес у цьому контексті викликають матеріали судового розгляду справи проти Івона та Ніколая Меглеїв з с. Ропча сучасного Сторожинецького району, що є водночас і однією з перших згадок про людей, яких вважали наділеними надприродними властивостями відвертати град, бурю та інші атмосферні лиха. У судовій справі зафіксовано, що підготовку до такої діяльності вони починали, дотримуючись 13 постів, перший з яких – передріздвяний [1, арк. 118, 118 зв.].

Єдиний випадок існування «професії» *градівника* зафіксований нами у с. Красноільськ Сторожинецького району. Савета Іллівна Іліуц, 1944 р. н. свої знання успадкувала від матері Рахіри Самійлівни Іліуц, 1910 р. н., яка вже померла. За її свідченнями, вона готує 12 пісних страв напередодні таких свят, як Новий рік, Різдво, Йордан. У ці дні Савета Іліуц дотримується суворого посту. Обряд відвернення граду починається з того, що вона виходить на вулицю, сідає біля дерева з ритуальними стравами, молиться («Отче наш»), а потім кличе *мандрівників* [5].

На основі джерельних матеріалів з'ясовано, що румуни Буковини призвичаїлись напередодні та на Різдво колядувати (*cu colindatul*), ходити із зіркою (*cu steua, luceafărul*), *Іродом* (*cu Irodul*). Водночас на Різдво, Водохреще та в наступні за ними дні господарства обходив священик, який освячував оселі та людей. Рідвяна хода священика набула назви «ходіння з іконою» [5; 14, с. 304; 16, с. 142]; або «ходіння з Ніхахо» (діти, які супроводжували священика на Різдво, голосно вигукували: «Ніхахо!», на Водохреще: «Кіралейса!») [5].

Як і в слов'ян, у східнороманського населення Буковини розповсюджений обряд «полазника» (магія першого дня). Він пов'язаний з початком нового року в господарському житті народу, з його надіями на успіх, намаганнями забезпечити себе від лиха у майбутньому році, плодючість землі, збільшення поголів'я худоби, благополуччя і здоров'я сім'ї. Саме від першого відвідувача на це свято, за уявленнями румунів і молдаван, залежить чи будуть вони у наступному році здоровими, щасливими та багатими. За обрядом першим відвідувачем мала бути людина (чоловік, позаяк жінка, за народними уявленнями, приносить нещастя). Якщо перший відвідувач добрий, удачливий, то в домі буде багатство, здоров'я, щастя; якщо ж людина нещаслива чи хвора, то і в сім'ю прийдуть нещастя та хвороби. В цьому проявляється віра народу в імітативну магію. Мабуть, слід вважати, що раніше цей обряд здійснювався напередодні Нового року, а пізніше був приурочений до християнських свят.

Мотив про нову зірку, що спалахнула на небі у момент появи на світ Божого Сина, походить від євангелійської розповіді про волхвів, які прибули зі Сходу вклонитися новонародженому Христу, а шлях їм до Віфлеєма вказувала незвично яскрава зірка. Обрядове дійство дуже поширене на Різдво як в румунів Буковини, так і загалом у східних романців [17, с. 331-332; 31. – Т. 1, с. 249; Т. 2, с. 200; Т. 3, с. 255-256; Т. 4, с. 274]. Учасниками ритуалу могли бути діти, парубки, старші люди (у тому числі – жінки), бідні люди як зі свого, так і сусідніх сіл, діти з інших сіл тощо [5; 31. – Т. 4, с. 274]. Із зіркою ходило від декількох парубків до 20 осіб. Зафіксовані випадки участі в обходах дівчат (Чудей Сторожинецького району) [5].

Зірку виготовляли три-, п'яти-, шести- або восьмикутну, з іконкою посередині. Її обклеювали папером та прикріплювали до товстої жердини у зріст людини. На зірці посередині на іконці зображено акт народження Христа. По краях – сцени з життя Ісуса, святих. Уночі в центрі зірки встановлюють запалену свічку. Якщо зірка закріплена до шківі – її називають «Вечірня» («*Luceafărul*»). За допомогою шківі зірка може рухатись вгору до настінних ікон. Найбільш поширеною для виконання була пісня «Три королі» [5; 31. – Т. 4, с. 275; 32, с. 6]. Під час обряду колядники одягалися по-буденному, однак є свідчення, що колись вони наряджались в народні костюми [5; 31. – Т. 4, с. 275]. У с. Мелінь сучасного Сучавського повіту учасники ходи носили на капелюсі хвойні гілочки, а в с. Думбревени того ж повіту – біле вбрання, на голову надягали картонні шоломи. Ритуальну пісню виконували, зазвичай,

у хаті перед іконою, хоча у деяких місцевостях зафіксоване розгортання дійства під вікнами. Залежно від віку учасників, господарі обдаровували їх грошима, калачами, фруктами, м'ясом, борошном та іншими продуктами [31. – Т. 4, с. 275]. Зареєстровані також випадки ходіння циган із *зіркою*. Так, у с. Пожорита сучасного Сучавського повіту приходять колядувати цигани з Кимпулунга – вони заробляють цим протягом багатьох років: з міжвоєнного періоду аж донині [5].

Поширеним у східнороманського населення Буковини було ходіння з *Іродом*. Це західноєвропейська католицька традиція відома в італійців, німців, поляків, також поширена у Румунії та Західній Україні. У німців та італійців відомий мотив *Трьох королів*. На відміну від колядування з *зіркою*, в драмі *Ірод* брали участь парубки віком від 14 до 17 років. Основні дійові особи обряду – цар *Ірод*, один чи два *офіцери*, *три королі (краї)* чи *царі*, *немовля (pruncul)*. У Припрутті Новоселицького району *Ірод* наряджався у царське вбрання, прикрашене бісером, на голові мав корону, при поясі – шаблю; *аран* – у військовий одяг білого кольору, з шаблею, обличчя вимащував сажею; *офіцер* – у військовий стрій часів Австрійської імперії, при шаблі; *три волхви (краї)* мали жовтий, синій та червоний халати, на голові – корони, при шаблях; *немовля (pruncul)* грав хлопчик, одягнений у простий одяг, *янгола* – парубок у синьому вбранні з білими крилами [5]. Варто констатувати специфіку одягу, кількісного та якісного складу персонажів у різних зонах проживання східнороманського населення Буковини. Наприклад, у населення Прутської долини (сучасна територія Новоселицького району) у дійстві бере участь такий персонаж, як *немовля* (хлопчик, одягнений по-буденному), якого майже зовсім немає в румунів Глибочького та Сторожинецького районів. Натомість, на Глибоччині, Сторожинеччині та Герцаївщині існує персонаж, майже невідомий на Новоселиччині – *чабан* (парубок, виряджений пастухом) [5]. До речі, цей персонаж, зафіксований ще наприкінці XIX ст. на Буковині Є. Нікуліце-Воронкою, і сьогодні трапляється у південній її частині (долина р. Суха) [16, с. 134]. Були поширені також *янгол* та *священик*, *цигани*, *турки* тощо; констатовано використання у дійстві такого ритуального атрибута, як *зірка*. У Багринівці, що на Глибоччині, та у Байраках (Герцаївщина) ритуал відбувається ще й під назвою *ходіння із зіркою* [5].

На Різдво були також поширені гайдуцькі народні вистави, які відображають період масового гайдуцького руху проти турецьких і молдавських феодалів, який розгортався на багатьох теренах проживання східних романців. Нагадаємо, що на сучасній території Буковини та північних районів Республіки Молдови гайдуки найактивніше діяли у XVII – першій половині XIX століття, а на той час на Буковині набирали сили рух опришків. Причинами масових виступів селян, які гуртувалися у невеличкі гайдуцькі загони, були занадто високі податки та виснажливі повинності, які вони мали виконувати на користь турецьких (фанаріотських) та молдавських бояр. Гайдуки дрібними групами нападали на кривдників, відбирали відняте у народу добро та роздавали бідним селянам і міщанам. Населення цих

територій намагалося увічнити пам'ять про хоробрих гайдуків, вбитих у боротьбі з феодалами. Про це свідчить факт збереження до наших днів цілого комплексу гайдуцьких вистав, які проводяться на зимові свята і відображають події того історичного періоду. У народних постановках гайдуки як очільники героїчної боротьби простого люду проти соціального безправ'я зображені мужніми і сміливими, розкриваються злочини панів та їх наймитів. Згідно з джерельними матеріалами, основні персонажі народних вистав відображали таких історичних осіб: *Груя Новака або Груя і Новак, Бужор, Пеун, Жоян, Кодряну, Корой, Пінтя*. Зазначимо й те, що у складі гайдуцьких гуртів або в їх ритуальних текстах фігурують персонажі, які уособлюють українських опришків. Найчастіше подибується ім'я Олекси Довбуша (Алекса). Мотив братання українських та молдавських гайдуків зафіксований нами в народній виставі Бужор, яка розігрувалася у Стальнівцях Новоселицького району.

Напередодні Різдва ворожили дівчата на виданні. Із ритуальними святвечірніми стравами пов'язано, імовірно, «стіл віщуна» («*masa ursitorului*»). Цей обряд зафіксований Т. Памфіле у Сереті. За ним, дівчина опівночі напередодні Різдва клала у миску потрохи з кожної святвечірньої страви і ставила її на призьбу під вікном, запрошуючи пригоститися тінь судженого. У вікні вона мала побачити обриси свого майбутнього нареченого [27, с. 102]. Також у Сереті дівчата збирали скіпки протягом усього Різдвяного посту і запалювали ними багаття напередодні Різдва. Варили на ватрі крупу та запрошували нареченого прийти через каглу пригоститися [25. – Т. 1, с. 65]. Варто зауважити, що обряд «стіл віщуна» у деяких буковинських селах припадав у надвечір'я перед Новим роком [25. – Т. 1, с. 107], на півдні Молдови – часом напередодні св. Андрія [33, с. 134-135].

Напередодні Різдва дівчата з нетерпінням очікували, чи розпустяться бруньки на пагінцях, зрізаних на св. Катерину і встановлених у посуд з водою. Вірили: якщо розпустяться – дівчина вийде заміж упродовж наступного року [5]. Зафіксовані і деякі відмінності у проведенні обряду. Так, вишневу галузку могли класти у воду на св. Варвари, у деяких місцевостях були ворожіння, за яким дівчата ламали гілку бузку на св. Андрія, ставили у склянку з водою і тримали до Водохреща. Вірили, якщо бузок розцвіте – дівчина протягом року вийде заміж [5].

Ще одним дуже розповсюдженим обрядом було «калатання» ложками напередодні Різдва. Обряд, на нашу думку, зберігає з одного боку тісний зв'язок із святвечірніми ритуалами вшанування душ пращурів, з іншого – у минулому був спрямований на створення обрядового галасу, що мало посприяти у ворожінні. Так, з метою вгадування майбутнього нареченого, дівчата напередодні Різдва виносили надвір ложки, якими їли кутю, і калатали ними об миску. З якого боку загавкає собака – з того боку прийдуть свати [5; 15. – № 2, с. 1-2; 23. – Т. 1, с. 59-60]. Якщо собака гавкала з боку цвинтаря – дівчина помре [25. – Т. 1, с. 186]. У Маршинцях Новоселицького району дівчина навіть дослуховувалась до голосу собаки: якщо грубий – вийде за старшого за неї чоловіка, тонкий і дзвінкий – за молодого [5].

Одна з причин збереження ворожильних обрядів – незмінність соціально-психологічного фактора, на якому ґрунтуються ворожильні дії: безталанність, заздрість, суперництво з одного боку, з іншого – щастя, кохання, бажання створити сім'ю, мати хорошого чоловіка чи жінку тощо.

Слід відзначити, що Буковина як етнографічна зона має один з найкращих рівнів збереження згаданих народних традицій як у східних романців, так і в українців. Порівнюючи ритуали, приурочені до Різдва, в східнороманського та українського населення Буковини, варто зауважити цілу низку спільного: колядування; обряди у виконанні *ґріндінарів* / *ґрадівників* (в українських Карпатах діяльність таких осіб так само мала професійний характер), вірування у те, що худоба може розмовляти (Добринівці Заставнівського району), призначення залишків ритуальних страв для душ померлих родичів [5; 6, с. 77-58], підкидання пшениці до стелі [5; 3, с. 100; 4, с. 360; 6, с. 57-58], підкладання сіна під скатертину [5; 6, с. 57-58; 3, с. 100], заборона прясти [3, с. 95; 4, с. 354]; обв'язування неплодних дерев сіном [3, с. 97]; помана на честь померлих родичів [5] тощо.

Разом з тим, виявлено ряд відмінних звичаїв та обрядів, які слугують водночас і етнодиференціюючими маркерами. Йдеться про гайдуцькі народні вистави, драматичний обряд *Бринковени* та ін., що нехарактерні для календарної обрядовості українців Буковини. Натомість такі звичаї та обряди українців, як *ляльковий вертеп*, *дідух* на Різдво, звичай «ґрїти» або «палити» діда та ін. – невідомі східним романцям.

Специфіка регіону полягає у тому, що тут входять у безпосередній контакт обряди, поширені як на більшості території України, так і Румунії та Республіки Молдова, не кажучи вже про обряди, тотожні для всіх трьох країн. Процес акультурації торкнувся як символіки, так і способів проведення ритуальних практик. На Буковині на цей синтезований пласт споріднених культур наклав свій відбиток результат вікового взаємовпливу культур східних романців і українців у порубіжній етноконтактній зоні. Одним з об'єднуючих факторів у цьому процесі виступала спільна християнська віра, яку тут називали «волоською».

У ритуальних текстах, виявлених під час польових досліджень, які в основному належать до зимових драматичних обрядів, також спостерігаємо певні закономірності. Менше піддаються змінам тексти тих обрядів, які висвітлюють давню історичну тематику (*Бринковени*, гайдуцькі і войнічські вистави тощо). В тексти колядок все більше проникають нові сучасні елементи. Отже, найбільшій консервації піддалися традиції, пов'язані з конкретною історичною подією, з відомою історичною особистістю, або тексти давніх драматичних дійств зооморфної або антропоморфної тематики. Вони виявили найбільшу стійкість у збереженні основних дійових осіб та сюжету. Костюмування же відчуває постійну еволюцію. У решті випадків текст драматичних обрядів може підпасти під вплив імпровізацій учасників обрядодійств.

Примітки:

1. У Карпато-Балканському регіоні календарний термін кречун, крім східних романців, відомий також українцям Закарпаття, польським лемкам, словакам, моравам, болгарам, сербам. В них його могли трактувати як: *свято Різдва* (укр., півн.-болг., півн.-сх.-серб., слов., рум., угор.); *переддень Різдва* (різдвяний святвечір) (укр. карпат., півд.-сх.-слов, болг., рум.); *святки* (болг., слов.), *різдвяний хліб* (укр. закарпат., лемк., сх.-слов.) [7. – Т. 2, с. 468];

2. Частково матеріали з цієї тематики опубліковані автором у двох своїх попередніх роботах (див.: Мойсей А.А. Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини. – Чернівці: ТОВ «Друк Арт». – 2008. – 304 с.; Мойсей А.А. Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини. – Чернівці: ТОВ «Друк Арт». – 2010. – 320 с.).

Джерела та література: **1.** Державний архів Чернівецької області. – Фонд № 320. – Оп. 1. – Спр. 3318. – 159 арк.; **2.** Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / післямова О.Масана. Пер. з нім. / Р.Ф. Кайндль. – Чернівці: Молодий буковинець, 2000. – 208 с.; **3.** Кайндль Р.Ф., Манастирський О. Русини на Буковині / Переклад з нім. В. Іванюка, післямова М. К. Чучка / Р.Ф.Кайндль, О.Манастирський. – Чернівці: Зелена Буковини, 2007. – 192 с.; **4.** Купчанко Гр. Некоторые историко-географические сведения о Буковине / Г.Купчанко // Записки Юго-Западного отдела императорского Русского Географического Общества. Съ картою Буковины. Том. II. За 1874 годъ. – Кієвъ: Типографія М. П. Фрида. – 1875. – С. 289-395; **5.** Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (1997-2013 рр.). Експедиційний матеріал зібраний під керівництвом автора від місцевих жителів румуномовних сіл Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії; **6.** Петрюк В. Обряди і звичаї Мамаївців / В.Петрюк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 100 с.; **7.** Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н. И. Толстого. – М.: Международные отношения, 1995-2004. – Т. 1-3; **8.** Спатару Г.И. Драма популярэ молдовеняскэ (Антоложие) / Г.И.Спатару. –Кишинэу: Штиинц, 1976; **9.** Толстой Н. И. Очерки славянского язычества / Н.И.Толстой. – М.: Индрик, 2003. – 622 с.; **10.** Фольклорний архів Національної бібліотеки Румунської академії наук у м. Бухарест. Рукописний фонд С.Ф.Маріана. – Рук. № 4076 – Село. Етнографічні студії – 314 арк.; **11.** Центральний науковий архів Академії наук Республіки Молдова. – Фонд № 19. – Спр. 372; **12.** Bălțeanu V. Dicționar de magie populară românească. – București: Paideia, 2003. – 322 p.; **13.** Bodnărescu L. Câteva datini de Crăciun și Anul Nou la români / L.Bodnărescu. – Cernăuți, 1943. – 30 p.; **14.** Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică. Partea I. (anii 1429-1944) / Ciobanu P., Prelipcean R., Slănină V. – Câmpulung Moldovenesc: Amadoros, 2004. – 467 p.; **15.** Dan D. Credințe populare bucovinene / D.Dan // Gazeta Bucovinei. – 1895. – A. 5. – № 2. – P. 1-2; № 5. – P. 1-2; № 12. – P. 1-2; № 17. – P. 1-2; № 19. – P. 1-2; № 23. – P. 1-2; № 30-31. – P. 2; № 32. – P. 1-2; № 37. – P. 1-2; № 40. – P. 1-2; № 43. – P. 1-2; **16.** Diaconu V. Etnografie și folclor pe Suha Bucovineană. Obiceiuri și credințe / V.Diaconu. – Iași: Unirea, 2002. – 490 p.; **17.** Fochi A. Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu / A.Fochi. – București: Minerva, 1976. – 392 p.; **18.** Folclor din Țara Fagilor / Alcăt. de N. Băieșu, G. Bostan, G. Botezatu, I. Buruiană, V. Chisăliță, V. Cirimpei, D. Covalciuc, I. Filip, A. Hâncu, E. Junghietu, S. Moraru. – Chișinău: Hyperion, 1993. – 530 p.; **19.** Folclor stăneștean – în memoria lui Vasile Posteuca / Ed. Alcătuită de I. Crețu, I. Filipciuc și I. Posteuca. – Câmpulung Moldovenesc: Miorița,

2003. – 191 p.; **20.** Fundu Moldovei o așezare din ținutul Câmpulungului bucovinean / Lucău-Dănilă F., Rusan D. – Fundu Moldovei: Societatea pentru cultură «Dimitrie Gusti», 2000. – 464 p.; **21.** Gorovei A. Credinți și superstiții ale poporului român / Ediție îngrijită de I. Datcu // A.Gorovei. – București: Editura «Grai și suflet – Cultura națională», 1995. – 344 p.; **22.** Marian S. F. Botanică românească (Ediție îngrijită de A. Olteanu). – București: Paideia, 2000. – 155 p.; **23.** Marian S. Fl. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție îngrijită și introducere de I. Datcu / S.Fl.Marian. – București: Editura «Grai și Suflet – Cultura Națională», 2001. – Vol. I. – 222 p.; Vol. II. – 216 p.; Vol. III. – 244 p.; **24.** Mușlea I., Bârlea O. Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu / I.Mușlea, O.Bârlea. – București: Minerva, 1970. – 634 p.; **25.** Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică (Ediție îngrijită de V. Durnea) / E.Niculiță-Voronca. – Iași: Polirom, 1998. – Vol. I. – 496 p.; București: Saeculum I.O., 1998. – Vol. II. – 495 p.; **26.** Pamfile T. Sărbătorile la români: Crăciunul. Studiu etnografic / T.Pamfile. – București: Librăriile Soccec & Comp., C.Sfetea, 1914. – 249 p.; **27.** Pamfile T. Dragostea în datina tineretului român. Text stabilit, cuvânt înainte și întregiri bibliografice de P. Florea. – București: Saeculum I.O., 1998. – 223 p.; **28.** Pamfile T. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție și introducere de I. Datcu / T.Pamfile. – București: Saeculum, 2005. – 431 p.; **29.** Piersic I. Corlata, un sat din Bucovina / I.Piersic. – Suceava: Mușatinii, 2005. – 113 p.; **30.** Rotaru L. N. Folclor din Stroești-Noua Suliță / Ediție îngrijită de prof. univ. dr. ing N. Leonăchescu / L.N.Rotaru. – Tîrgu-Jiu: Spicon, 2003. – 194 p.; **31.** Sărbători și obiceiuri. Răspunsurile la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Oltenia. – București: Editura enciclopedică, 2001. – T. I. – 399 p.; 2002. – T. II. – 320 p.; 2003. – T. III. – 449 p.; 2004. – T. IV. – 440 p.; **32.** Sbiera I. Colinde, cântece de stea și urări la nunți. Din popor luate și poporului date/ I.G.Sbiera. – Cernăuți: Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, 1888. – 117 p.; **33.** Sevastos E. Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ. – București: Editura Academiei Române, 1889. – 406 p.; **34.** Tochiță D. De la lume adunate și-napoi la lume date. Culegere de folclor din Pătrăuții de Sus și Pătrăuții de Jos. / D.Tochiță – Suceava: Alt Univers, 2005. – 94 p.; **35.** Voronca E.N. Datinele și credințele poporului român / E.N.Voronca. – Cernăuți: Tipografia Isidor Wiegler, 1903.

УДК 398.332.33(477.85+477.82)

Іван САБРАН, Олександр КОЖОЛЯНКО

**ОБЖИНКИ НА БУКОВИНІ І ВОЛИНІ:
ОБРЯДОВА ТА ФОЛЬКЛОРНА ТРАДИЦІЯ**

У статті досліджено рубіжний етап літньо-осінньої обрядовості українців Буковини та Волині. Розглядається обрядова і фольклорна традиція.

Ключові слова: жнива, сусідська взаємодопомога, пісні, вінок, сніп, сім'я, урожай, обряд.

Іван САБРАН, Александр КОЖОЛЯНКО

**ОБЖИНКИ НА БУКОВИНЕ И ВОЛЫНИ:
ОБРЯДОВАЯ И ФОЛЬКЛОРНАЯ ТРАДИЦИЯ**

В статье исследован рубежный этап летне-осенней обрядности украинцев Буковины и Волыни. Рассматривается обрядовая и фольклорная традиция.